

TOIMETAJA ENESETEOSTUS*

MAIE KALDA

Keeles ja Kirj*anduses on 1958. aastast 2004 aastani töötanud kirjandus teaduse toimetajatena ja muudel ametikohtadel, välja arvatud keeleteaduse toimetajad, 13 kirjandusinimest, kõik filoloogiharidusega: Olev Jõgi, Asta Hameri, Endel Mallene, Hilja Välipõllu, Elvi Pillesaar, Helder Niit, Andres Langemets, Sirje Kiin (Ruutsoo), Aksel Tamm, Toivo Tasa, Maimu Berg, Pärt Lias, Piret Viires. Pikim sinne staaž – 34 aastat, kõige lühem – poolteist aastat, tüüpilised tsüklid – kuus ja üksteist aastat.

Toimetajatüüpe: autoriteet, supertoimetaja, eneseohverdaja, lõuapoolik, diplomaat. Boheemlane polnud eriti soositud. Sinisukki oli aga küll, just klassikalisel perioodil, s.o 1950.–1960. aastail. Komplimente kolleegide juubelinuppudest: „mälukeenius”, „on viinud toimetajatöö virtuooslikkuseni”.

Filoloogiakandidaadi *resp.* PhD kraad kahel, küll aga veel 7 isikut ehk 54% aspirantuurist läbi käinud, mis on minu meelest intrigeeriv näitaja. Kaugel arvamast, nagu poleks need seitse suutnud promoveeruda, ja mööndes, et tegevteaduse teelt eemaldumist võisid põhjustada kirjanduspoliitilised seigad, üksikjuhtudel ka palgaolud, usun, et määrav oli äratunnetatud eelistus või loomulik kalduvus teistsuguseks eneseteostuseks.

Teine oluline näitaja: ise suhteliselt palju kirjutavaid oli 6, vähekirjutajaid 7 ja nendest 7-st aspirantuuris olnud 5. Just neid viit silmas pidades ütlesingi, et filoloogide seas eksisteerib alamliik või sugukond, kes on targad, arukad, otsustus- ja vastutusvõimelised, vähekirjutajad ja seega nagu loodud eneseteostuseks toimetajana.

Vähem oluliste näitajatenä võiks lisada, et meesterahvaid oli 7, naisi vastavalt 6, mis ei ole filoloogiaasutuses just tavaline arvsuhe. NLKP-lisus 4, s.o peatoimetajad ja asetäitjad ehk kaheksakümnendateni valitsenud kaadrisüsteemi juures väikseim võimalik arv. Kõigele krooniks lõppes nendestki ühe partei- ning tööstaaž väljaviskamisega.

Kui vaadata, kuhu siit edasi mindi, siis – tegema sama laadi tööd enamasti natuke kõrgemal kohal ENE-s, Eesti Raamatus, Pedas, Loomingu, Vikerkaare peatoimetajana. Üheksakümnendate vabaduses asusid oma juba varem sügelenud poliitiku- või poliitikavaatleja kutsumust teostama neli isikut.

Edasi natuke Olev Jõe algusaegade strateegiast.

Olev Jõgi oli ebatüüpiline ses mõttes, et kirjutas ise palju. Aga arvangi siiralt, et kabinetiteadlase karjäär oleks talle liiga palju alla jõu jäänud.

Kui vaadata esimese tosina aastakäigu sisukordi ja natuke ka sisse, arvan nägevat kolme strateegilist suundumust.

Esiteks, ootamatult palju tähelepanu lastekirjandusele. Näiteks kohe 1958. aastakäigus retsensioonid 14 lasteraamatule, 1960 Jüri Parijõe tagasi-

* Siin avaldatava kirjutise lühiversioon kanti ette Keele ja Kirjanduse 50. ilmunisaastat tähistaval sümposiumil 2. XI 2007.

toomine – tean, et Olev Jõe isiklikul tellimusel –, edasi Hilja Välipõllult täismõõdulisi artikleid (tema oli korrektor 1960–1966), ka Asta Hameri ja Elvi Pillisaar debüteerisid Keeles ja Kirjanduses lasteraamatute retsensentidena.

Teiseks, tarkade vanahärrade kaastöö suur osakaal (vrd Jõgi, M. 2007: 1702). Olev Jõe strateegiasse kuulus töö ja avaldamisvõimaluse pakkumine nendele eesti ajal alustanud humanitaaridele, kes olid äsja tagasi tulnud asumiselt ja laagritest või vabanemas kodumaal vaenatu staatusest. See oli kahtlemata üks põhjus, miks Keel ja Kirjandus kuuekümnendate uuenemisi suure agarusega kaasa ei teinud. Näiteks 1966. aastal ilmusid artiklid üheksalt selliselt vanahärralt ja -proualt. Kuna nende pagas või kaasavara oli peamiselt eesti vanema kirjanduse ja kirjasõna alalt, hakkas see ainevald ajakirjas domineerima. Loetleksin siinkohal rea nimesid aastail 1958–1968 Keelde ja Kirjandusse tuleku järjekorras: Nigol Andresen, August Annist, Rudolf Põldmäe, Oskar Kuningas, August Palm, Helmut Tarand, Erna Siirak, Aino Undla-Põldmäe, Paul Maantee, Leo Anvelt, Valmar Adams, Herman Evert, Aleksander Kurtina, Edgar Oissar, Friedrich Puksoo, Daniel Palgi, Eduard Roos, August Pill, Henrik Sepamaa, Elsbet Parek.

Kolmandaks, juhtorganid hädaldasid lakkamatult, et kuhu jääb heroiline kaasaeg, miks te vanas pahnas tuhnite? Ei pääsenud ka soliidne Keel ja Kirjandus andmast keisrile mis keisri kohus. Nii kujunes, et noorematele, nõukogudeaegses ülikoolis õppinud kaastöölistele pakuti uudiskirjanduse aineid ja teemasid. Kuigi ka sel alal oli häid kirjutajaid eesotsas slavisti baasharidusega Olev Jõe endaga, jäi oleviku käsitus eriti just teaduslikult tasemelt alla eelmise generatsiooni kirjandusloolisele panusele.

Keele ja Kirjanduse maine ning töökultuuri alustepanijaks võib vist samuti pidada peatoimetajat. Autoritega suhtles Jõgi soliidset, pariteedi alusel. Polnud jäik ega familiaarne, ei teinud katset suunata kaastöölise väärtushinnanguid. Ta ise olevat kord TV stuudiost minut enne otsesaadet vihaselt välja marssinud, sest telepoiss palunud esinejaid eetris olles mitte mainida kirjanik NN-i nime. Jõgi osutas professionaalselt küündimatuile tekstikohtadele. Kui ka neid kohti oli kas või kakskümmend, ei tundnud autor end pärast jutuajamist mahalöödud olevat. Nagu ei tulnud kõne allagi niisugust toimetajat tahtliku trotsi või kiusuga raskesse olukorda panna. Kogu selle viiekümne aasta kohta mäletan ainult kahte juhtu, kus mu tekst oli salaja „paremaks tehtud” (toimetuse slängis öeldi niisugusel puhul, et päkapikud tegid). Mõlemad olid nupužanrist, s.t viga võis tõepoolest minus olla: ei valda tänini ETA stiili.

Asta Hameri. Temast kirjutas Mihkel Mutt Loomingu toimetuses koos töötatud aja muljetel niivõrd tõetruu ja aupakliku miniatuurportree, et pole midagi juurde lisada (Mutt 1982). Kui Hameri oli teksti üle käinud, võis jah kindel olla, et totrused ja stiilitused on viimseni välja roogitud. Ent ta võis ka üheainsa mokaotsast märkusega panna algaja kriitiku raske küsimuse ette: kas mul üldse on potentsiaali kirjutamistööks? Kord tegi temagi väikse prohmake: toimetab võrkkesta vikerkestaks.

Supertoimetajast kui tüübist rääkides: oma absoluudijanus võivad nad ka ohtlikuks muutuda. Kaks kollektiivteose supertoimetajat, üks Moskvast, teine Tallinnast, sättisid mu jaostükid perfektseks vene *resp.* eesti kirjakeelde, aga unustasid kontrollida, kas tiitellehe ja sisukorra andmed on vastavuses tegelike kirjutajate nimedega.

Hilja Välipõllu avaldas Keeles ja Kirjanduses 1959, s.o juba enne toimetuse tööle tulekut (Nõmme raamatukogu lasteosakonnast) krestomaatilise arvustuse „Kadri õnn ja kolm k-d”. Praeguste tarkuste aluselt võiks sellest isegi varafeministlikku paatost avastada. Silvia Rannamaa populaarsete tüdrukuraamatute kangelanna unelmate objektid korter, kamin ja kirjutuslaud tundusid Välipõllule liiga pehmepesalised. Järgnes kaks põhjalikku lastekirjanduse analüüsi, sihikul illustratiivsus ja võltsid ilupildid. Välipõllu pärisalaks sai aga luulekriitika. Selles on hoogu, uljust ja vaimukat häbematus. Kui Sirp oli oma aastapreemia saajaks kuulutanud tema arvustuse Rimmeli värsikogule „Lüüriline miilits ja kolmteist huligaansust”,¹ kuulutas särav Välipõllu toimetusetoas, et oma rõõmujoovastuses polevat ta suutnud kaasosalisele Rimmelile tänutelegrammi saatmata jätta. Rimmel omalt poolt oli vahepeal Välipõllule vastu vaieldud, paraku ebaelegantselt. Tagantjärele ütlesin, et noore Keele ja Kirjanduse õhkkonna loojaiks olid faustilik Olev Jõgi ja kaks mefistofelest, Asta Hameri ja Hilja Välipõllu.

Niisiis, et „kaasaegsus” oli kohustuslik, avas numbri tavaliselt artikkel mingil „eesti nõukogude” teemal, näiteks 1958, nr 1 Oskar Kruusi „1957. aasta luulest linnulennult”. Selle motoks on omakorda read Debora Vaarandi „Lihtsatest asjadest” – algus, mille üle võime tänini rahulolu tunda. Mõnikord, üsna harva, on esikohaartikli pealkiri parteilises slängis. Moskvast oli NLKP XXII kongress ammu ära peetud (17.–31. X 1961), kui Lembit Rimmelga ilmatu pikk „Kongressiaasta kirjandusest” ikka veel 1962. aastakäigus kummitas. Jõgi ise kirjutas mitu aastaülevaadet, noorematele kaastöölistele oli see küpsuseksami eest. Selle žanri kasulike funktsioonide seas oli ka potjomkin: jättis mulje, et ajakiri hoiab uudistoodangul hoolega silma peal. Looming avaldas aastaülevaateid samuti väga usinasti. Nii sai iga raamatautor vähemalt kaks tagasisidet, kriitikasse endasse aga sügenes üksluisust ja masinlikkust. Keel ja Kirjandus loobus aastainventuuridest kuuekümnendate keskel. Kaastööliselt hakati tellima probleemikeskseid teemasid ja värskemaid rakursse, ühes sellega kasvas analüütiline pinge. Ajaliselt langes see kursimuutus kokku Elvi Pillesaare tulekuga (1965. aasta algusest) Asta Hameri asemele. Tema alljärgnevad meenutused on üles kirjutatud 8. septembril, 5. novembril, 10., 11. ja 19. detsembril 2007.

MK: Miks sa aspirantuurist ära tulid?

EP: *Kirjanduspoliitilistel põhjustel. Sisseastumise (1962) paberites oli väitekirja teemaks Hugo Raudsepa komöödiad ja juhendamise nõusolek Aarne Vinklilt. Umbes pool aega oli läbi, kui lugesin KKI teadetetahvilt direktori käskkirjast, et mu teema on „Eesti draamakirjandus 1920-ndail aastail” ja juhendaja E. Sõgel. Selge, et neil tingimustel oli aspirantuuriga lõpp, ja hakkasin uut kohta kuulama. Tean, et Keelde ja Kirjandusse soovitas mind Hilja Välipõllu (olime head tuttavad).*

Olin kirjandusteaduse ja folkloristika toimetaja, kuni 1972 tuli Heldur Niit ja me jagasime ülesanded niiviisi, et temale kirjanduslugu ja rahvaluule, mulle uuem kirjandus ja kriitika. Andres Langemetsa kutsusin ise enda asemele toimetusse. Ta töötas enne Keelde ja Kirjandusse tulekut (1976 kevadel) Sirbis.

¹ Vt Sirp ja Vasar 15. I 1965, nr 3, lk 6; 31. XII 1965, nr 53, lk 3.

Aastaülevaadete ärajätmine ei olnud minu ega ka Jõe initsiatiiv, vaid kolleegiumi arutelude tulemus. Meile heideti ette tiraaži väiksust, eks siis püütud mõelda, mis lugejaid juurde tooks. (1958–1962 oli tiraaž 2400–2600, järgmisel viiel aastal 3200–3900.) Keeleosa programmi võeti keelemeeeste tõstataud päevaküsimusi: ajakirjanduskeel, uudissõnad, kooliõpetus. Kirjanduse poolel samad püüded. Kindlalt lugejaid huvitav žanr on kirjanike ankeet. (1961–1962 korraldatud ankeet kirjanike loometöö alguse kohta tõi kokku 26 vastust, uus ring 1973–1974 lisas 34.) Leo Minimus – see oli mitme autori ühine varjunimi – ajas keele ja kirjanduse asju vestevormis.

Semperilt, kui õigesti mäletan, tuli märkus, et tema aastaülevaateid ei loe. Peamine aga, miks nendest loobusime: tegelikke kirjutajaid oli niivõrd vähe, et polnud mõistlik nende energiat „kontoriaruannete” tegemisele kulutada, vaid võtta töösse teemasid, mis võiksid huvitada ka laiemat kirjanduspublikut. Paralleelselt käis kirjandusloo tegemine, autorid jõudsid üksikkirjanikke läbi töötades vähehaaval sinnamaale, et pilk hakkas haarama ajastute jõujooni ja ühiseid teemasid.

Olin otsinud sisukordadest pealkirju, kus esineks sõnaühend sotsialistlik realism. 1958 tutvustab letofiil Karl Aben pikalt ja põhjalikult Andrejs Upitsi vastava pealkirjaga raamatu retseptiooni. Heino Puhveli „Meetodi ühtsus ja stiilide mitmekesisus sotsialistlikus realismis” (1965) kajastab vahepeal Moskva teoreetikute poolt tehnika terminoloogiast näpatud „avatud süsteemi” kontseptiooni. Möödub veel seitse aastat. Naftoli Basselilt tulevad „Sotsialistliku realismi geneesist ja arengust” (1972) ja „Sotsialistliku realismi tüpoloogilisi aspekte” (1977). Vahepeal teadaanne, et Moskvast on välja kuulutatud sotsrealismi käsitlevate teoste võistlus, mille tingimused ei jäta kahtlust, et võistlejatel olgu silme ees vana hea gorkilik definitsioon.

MK: Kuidas see võimalik oli, et teil kirjutati nii vähe kirjutati sotsrealismist?

EP: *Me ei tellinud. Jõgi ei pidanud sotsrealismist mitte kui midagi. Tema lehes tähendas kirjandusteadus kirjanduse ajalugu – biograafiaid, protsessi. Ta pidas lugu realismi klassikast, ühiskonnakriitilisusest, ja väga võimalik, et just see lõi barjääri tema tõekspidamiste ja võltsoptimismil rajaneva sotsrealismi vahele. Jõgi hoidis seesugustest teemadest ja tähtpäevadest väga eemale. Kord Lenini sünniaastapäeval nõuti kaanepilti. Läksime näitusele, küsisime avaldamiseks Ilmar Torni töö. Glavlit ei lubanud: modernistlik! Siis Jõgi pani vihaselt kõige koledama ja trafaretsema foto, mis Leninist käibel. (Muigav, poolprofiilis; 1970, nr 4.)*

Jõe kiituseks veel. Käisin 1973 kevadel Jõe käsul Vilniuses ja tõi ühe artikli kohe kaasa. Kubiliuselt. Ta ütles esimese hooga küll üsna teravalt, et mis mõttega, tema on pahas kirjas ja avaldada niikuinii ei saa. Vastas Jõe ütlust kasutades, puujala-vene keeles, et teie siseasjad meisse ei puutu, mina tuln vennasrahvaste sõprust arendama. Tark leedulane imestab: lapsesuust võid sa tõtt kuulda! Kui kodus kõik kohusetruult ära rääkisin, mühatas Jõgi, et kes see Eestis Vilniuse asju vahib, ja Kubiliuse „Grotesk kui traagiline naer” läks kohe sisse (1973 augustinumbrisse, s.o aasta enne Pärt Liase samuti väga head originaalartiklit „Groteski poeetikast”). Nii selle kui ka peaaegu kõik teised leedu materjalid on meile tõlkinud Mihkel Loodus.

Olin Vilniuses terve nädala. Käisin ülikooli kirjanduskateedrites, Leedu Keele ja Kirjanduse Instituudis, Pergalė toimetuses, vestlesin mitmega. Jahmatavalt paistis silma mingi teistmoodi käitumiskultuur kui meil. Hakkasin kokutamagi. Astun kabinetti, vanem härra tõuseb laua tagant ja tuleb poolele teele vastu. Antakse auto järgmiseks päevaks, näidatakse vanalinna finesse, viiakse Trakaisse. Kord hiljem saime kutse ühele nende konverentsile ja käisime seal ära.

Kubiliuse lühikirjutisest „Leedu kirjandusteadlaste tööst” selgub, kui hirmus palju meist rohkem nemad teha suutsid. Aga seal on siiski ka niisugune lause: „Tuleb kadestada eesti kolleege, kellel on igakuine „Keel ja Kirjandus”” (Kubilius 1985: 563).

„Oma noorusajal ning jõulisemas eas oli Vytautas Kubilius ideoloogiatribüünidel alalõpmata hambus. Tema peamised tööd hakkasid ilmuma alles sajandivahetusel, Baltikumi õhkkonna vabanemisel” (Sirijos Giraitė 2004: 797). Tema sünniaasta oli 1926, seega on põhjust öelda, et kokkuvõttes läks tal siiski hästi.

MK: Kuidas oli toimetuse õhkkond, kas usaldati üksteist (poliitilises mõttes)?

EP: *Mu meelest küll. Teadsime, et kogu toimetuse mõtles enam-vähem ühtviisi, aga see ei tähendanud, et koosolekutel oleks kõiki oma arvamusi ja hinnanguid otsesõnu välja öeldud. Midagi oleks ikka võinud ebasoovitavas suunas levida ja üksikisikutele või ajakirjale pahandusi tuua. Ma olin algul, süüdimatult, liiga lahtise suuga. Selles asjas võtsid kaks kolleegi, vastutav sekretär Ester Kindlam ja Elvine Vetemaa, mu nelja silma all ette. Et Pille, kõike ei öelda ju välja! Ma ei tea siiani, kas oli see juhus või nende poolt kokku lepitud, et sain need sõbralikud hoiatussignaalid mõnepäevase vahega.*

MK: Mis ametis proua Vetemaa [Enn Vetemaa ema – M. K.] oli?

EP: *Masinakirjutaja ja sekretär. Väga hea haridusega. Saksa keel perfektselt käes, prantsuse, ka vene keelt oskas. Mõnikord ajas malbelt ja edukalt suhtekorralduse asju. Tema oli oma koolituse ja kasvatuse saanud sel ajal ja tasemel, kus daamilt nõuti lõpmata malbust ja ratsutamise oskust.*

MK: Mis sa sellest arvad, et olen oma mõtetes pidanud sind diplomaadi tüüpi toimetajaks?

EP: *Väga võimalik. Ajasin mõnegi asja ära n-ö kolleegiumi liikmete kätega. Kui oli vaja mõni uus nähtus või probleem fikseerida, mõni vaieldava tähtsusega juubel planeerida vms, jäi minu isikust väheks, et Jõgi ettepanekut tõsiselt võtaks. Siis teingi diplomaatiat: võtsin vaheajal mõne kolleegiumi liikme, näiteks Vinkli või Ülo Tedre nõobist kinni ja palusin appi esitama. Mida nad ka tegid. Harald Peebu soovitude põhjal kandsin Jõe ette, kellelt Tartu ülikooli diplomandide seast võiks kaastööd saada. Sel teel tulid meile näiteks Reet Sepp-Neithal 1970 artikliga Ristikivist ja Kalle Kurg 1971 retensiooniga.*

Pean Pillesaart diplomaadiks ka mõnes muus mõttes. Oleme kursuseõed, suhtleme krambivabalt, ometi ei saanud ma teda kunagi kuu peale saadetud, kui oleks pidanud kaastööpakkumise ära ütleva. Pille kõnetab teist inimest rahumeelselt, oskab teda ära kuulata (mis on kirjandusringkondades eriti haruldane) ja peene komplimendi poetada. Viimasena mainitud oskust poleks ma vist ära tabanudki, aga ta tegi kord ise vihje. Tal oli just õnnestunud kaubelda teoreetik NN ebahuvitava tähtpäevaloo kirjutajaks, seega põhjust endaga rahul olla, aga, ohkas Pille, häbi on kah, sest kiitsin teda näkku. Tegelikult oli see pihtimuskki tavatu, sest üldreeglina ei arutanud Pille oma autorite inimlikke vm nõrkusi, ilmumata kaastööde kvaliteeti ega muid toimetuse siseasju. Tema läbirääkijavõimed olid vaieldamatud, neid kasutas ülemuski, ja mitte mingites nürimeelsetes poliitilistes klaarimistes, vaid erakorralisemates, käitumiskultuuri, intuitsiooni ja tulemust nõudvates missioonides.

MK: Juri Lotmani esimesed artiklid Keeles ja Kirjanduses on 1967–1968. Kuidas käis temalt kaastöö tellimine?

EP: *Lotmaniga suhtles Jõgi ise. Kolleegiumis oli Päll väga Lotmani vastu. Mina suhtlesin temaga ühe korra, kurbades oludes, augustikuus 1968. Ta oli meile kirjutanud artikli, kus tutvustas Euroopa semiootikuid, prantslasi ja poolakaid (Lotman 1968), viimane osa oli just tšehhidest. Jõgi oli Kesk-Aasias. Meil jäi number närtsti kinni: Tšehhi sündmused käiku läinud! Kesk-komitee (Utt): ei saa midagi teha. Mitte keegi ei teadnud ju, kuhu poolele need tšehhi semiootikud jäävad või lähevad, kellest Lotman kirjutas.*

Mis ka Tšehhimaal juhtunud poleks, Keel ja Kirjandus pidi oma graafikus püsima. Otsisime Ester Kindlamiga asendusmaterjali tühiku täiteks ja mina sõitsin Tartu. Lotman oli väga mures: need tšehhid on ikka tõesti kõvad mehed. Kirjutas juurde lõpplause, et edaspidi tutvustame ka tšehhi teadlaste tööd, ja tegi tingimuseks selle lause ilmumise.²

MK: Kes Lotmani tõlkis? Seal oli ju vist terminitega tükk tegemist?

EP: *Arvan, et Jõgi. Tema tõlkis meil tavaliselt vene keelest. Mina tõlkisin mõned Sergei Issakovi tööd.*

See Lotmani tšehhide katkend jäigi käsikirja. Mul on südamel kaks mitteavaldamise juhtumit. Teine oli Rudolf Sirge memuaarkirjutis Jänki-mehest. Sirge mälestused ei mahtunud kuldraami, mis oli Evald Tammlaane ümber tehtud, ja visati kõige täiega välja.

Kord üheksakümnenail ühel toimetuse koosistumisel püüdsin ärgitada, et otsige üles ja avaldage ära. See oli see aeg, kus kõik väljaanded publitseerisid vanu ärakeelatud tekste. Aga Aksel Tamm ei võtnud vedu. Muidugi, Lotman on Lotman ja kirjaniku mälestused teisest kirjanikust väärtus omaette, nii et ka praegu poleks hilja. Lotmani tekst peaks olema Keele ja Kirjanduse arhiivis, aga Sirge mälestuste korrektuuri küsis mult ära Tammlaane uurija Aadu Säarits. Henn Saari nägi pealt ja ütles: seda sa tegid rumalasti, nüüd meil pole enam veergugi majas.

² Artiklis asub see lause semiootika üldiseloostuse ja prantsuse koolkonda käsitleva alaosa vahel: „Käesoleva ülevaate eesmärk ei ole valgustada struktuurilise kirjandusteaduse olukorda NSV Liidus ja Ühendriikides, sest need teemad on väga laiad; samuti väärivad resultatiivne tšehhi koolkond eraldi käsitlemist, mida loodame tulevikus teha. Siin on piiratud vaid sissevaatega prantsuse ja poola teadlaste töötulemustesse” (Lotman 1968: 581).

Elsbet Pareki kirjutise Barbarusest saatis Glavlit keskkomiteesse. Ants Saar oli šokeeritud – mis asja? Barbaruse abikaasal b u d u a r, jms – ja tegi kärpeid poole trükilehekülje jagu. Nende pärast käisin Tartus. Oli kaks võimalust, kas kärpida või jätta kogu tekst välja. Elsbet Parek võttis mu kenasti vastu ja „Mälestusi Johannes Barbarusest Pärnus” ilmus siiski ära (1970, nr 6).

MK: Keel ja Kirjandus oli „kuldsete kuuekümnendate” geniaalsete algajate suhtes üsna distantseeritud. Entusiastlike tervituste asemel avaldasite torsakaid retsensioone. Ka Jõelt endalt.

EP: *Minu meelest püüdis Keel ja Kirjandus hoida tasakaalukat, n-ö teaduslikku joont. Et ei pea kohe lakke hüppama, kui on tulnud midagi tõeliselt head, ega ka vihast vahutama vastikute asjade puhul. Jõe isiklikult ei istunud Vetemaa looming. Kui ilmus „Monument”, oli ta hoiak päris tõre. See kurvastas Elvine Vetemaa, kes ju töötas meil. Enn Vetemaa ise ütles, et talle on üllatuseks „Monumendi” tekitatud negatiivne reaktsioon. Arvan põhjuseks meil tollal harjumatu sugestiivset minavormi. Selle mõjul samastati autor tema pahelise kangelasega.*

MK: Mulle ütles Jõgi, et Rummo ja Vetemaa kaksikvihik („Lumevalgus ... lumepimedus” ja „Lumesõda”) on pisihuligaansus. Et meil ju suure tegemine ei tule kõne alla, siis tehakse vahel mõni pisike. Ütles üsna kurja häälega, vastuseks küsimusele, miks te sõbralikumad pole hea luule vastu.

Mõne debüüti, näiteks Runneli ja Suumani käsi käis Keeles ja Kirjanduses siiski ka päris hästi. Tähtslikuks pean siamaani Pärt Liase retsensiooni Traadi lühiproosa esikkogule (1966, nr 8), seda nii professionaalse analüütilisuse ja kriitikakeele kui ka väljenduskultuuri mõttes.

Pagulased – kas nendest kirjutamiseks olid ette antud mingid limiidid? Et näiteks Underist üks artikkel aastas?

EP: *See asjandus käis üle minu pea. Ilmselt oli see ainestik piirangutega ja mingi kontrolli all. Mitte tsensuuri, vaid keskkomitee kontrolli all. Kord solvasin neil motiividel teadmatuses Jõge. Olin Ristikivi juubeliks – see pidi olema 1972 – planeerinud esikohaartikli ja kaanepildi. Olin mõelnud ka autori peale. Pakkusin välja toimetuse koosolekul. Jõgi: Ristikivi jätame seekord mängust välja. Mina: See on täielik matslikkus! See „mats” läks kontekstis Jõe pihta. Ehmatasin, ruumis tekkis vaikus. Jõgi ei öelnud musta ega valget. Mõni aeg hiljem sain teada, et Ristikivi oli kirjutanud ühe artikli, mille peale olid Sõgel & Co väga vihased.³ Palusin Jõelt vabandust, tema kabinetis: ma ei mõelnud, et sina mats oled. Üldiselt valitsesid toimetuse liikmete vahel sõbralikud suhted ja ühtehoidmise vaim. Ajakirja hea taseme ja maine nimel. Lõpuotsa oli terve toimetuse omavahel sina peal – Jõe ettepanekul.*

Toimetuses oli tõepoolest meeldiv käia nii asja pärast kui ka muidu. Koduajakirjaks pean Keelt ja Kirjandust tänini, kuigi nüüdseks on vahetunud kaks või isegi kolm uut toimetajate põlvkonda ja kaastöö saadame kohale send-nupu klõpsuga. Kuigi kohvikann vist enam päev läbi soojas ei ole, kaastöölised mitte iga kellaaeg sisse ei hüppa uudiseid saama ja tooma, tartlased ka jalgu puhkama.

³ See võis olla näiteks Kangro romaani „Joonatan, kadunud veli” retsensioon, vt Tulumuld 1971, nr 4.

Keele ja Kirjanduse varasemast ajaloost on näha, et teatava versta posti tähendus anti 100. ja 200. numbrile. Neil puhkudel kirjutas peatoimetaja lühikese statistilise kokkuvõtte: arvud, nimed, mahusuhted. (Kord algaegadel ütles Valdek Pall, et õieti peaks selle ajakirja nimi olema „Kirjandus ja ka Keel“.) Vähe küll, mida muud, ja seegi *à la* „Mõndagi on tehtud ja mõndagi on tegemata jäänud“ (Jõgi, O. 1966: 201). Ilmselt ei olnud toimetuses ühtegi hakajat oma saba kergitajat. Siiski, õnneks, on trükimustas olemas Rein Kruusi tihke ja õiglane, sügava arusaamisega kirjutatud juubelilugu (Kruus 1983).

Kirjandus

- Jõgi, M. 2007. Kahe elu piirjooni. Pilte vanast albumist. – Looming, nr 11, lk 1699–1712.
- Jõgi, O. 1966. Sada numbrit „Keelt ja Kirjandust“. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 201–203.
- Kruus, R. 1983. Keel ja Kirjandus – 25. – Looming, nr 3, lk 416–419.
- Kubilius, V. 1985. Leedu kirjandusteadlaste tööst. – Looming, nr 4, lk 562–563.
- Lotman, J. 1968. Kunsti semiootilise uurimise tulemusi tänapäeval. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 577–585.
- Mutt, M. 1982. Vesiroosid hüdrofoobile (Asta Hameri juubeli asjus). – Looming, nr 12, lk 1714.
- Sirijos Giraitė, D. 2004. Vytautas Kubiliuse mälestuseks. – Looming, nr 5, lk 797–798.

Self-Realization of an Editor

Keywords: journal *Keel ja Kirjandus*, Estonian literary history and criticism of the 1960s–1970s, Olev Jõgi, Elvi Pillesaar

During the past 50 years the list of editors of literary history and criticism for the philological monthly *Keel ja Kirjandus* has grown to include 13 persons. A summary of their qualifications, contribution and editing principles is presented. A closer look is given to the first dozen years of publication, which were responsible for the development of an academically self-conscious author- and readership, the main subjects, thematic profile, genres and sections. The role of the long-standing (1958–1983) chief editor Olev Jõgi in that fundamental process of development is analysed. The second half of the contribution represents an interview with Elvi Pillesaar, an editor of literary and folklore studies, who tells about the strategies of the journal in the 1960s and 1970s, the working habits of the editorial board, the atmosphere, and the etiquette to be followed and tactical measures to be taken in the case of intervention by the Soviet organs. A couple of memorable contacts with contributors, such as Yuri Lotman and Vytautas Kubilius are described.

Maie Kalda (b. 1929), PhD, senior researcher, Estonian Literary Museum, maiekalda@eki.ee